

AUTIZM BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN USULLAR

Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon o'g'li

Qo'qon DPI Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Ahmadaliyev Otabek Ravshanbek o'g'li

Qo'qon DPI Oligofrenopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada autizm sindromiga chalingan bolalarni bilan olib boriladigan usullar atroflicha keltirib o'tilgan. Ularda uchraydigan o'qish va yozish haqidagi ishlari xususida so'z yuritilgan. Autizm sindromli bolalarni maktabga tayyorlashda turli usul va vositalar foydalanilgan. Muloqotning psixologo-pedagogik usullari orqali autizm sindromli o'quvchilar o'rganilishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Autizm, usul, muloqot, nutq faoliyati, bilish jarayonlari, spektr, maktab ta'limi, xulq-atvor, diqqat, xotira, tafakkur.

Autizm bugungi kunda tez rivojlanib borayotgan kasalliklardan biri hisoblanadi. Xususan, ular bilan olib boriladigan usullar birmuncha qiyinligi bilan ajralib turadi. Ulardan ayrimlarini keltirib o'tamiz.

1.Bola bilan a'loqa o'rnatish bosqichi – bunda magnitli jetonlar, ko'rgazmali dars taxtasi, bola yoqtiradigan biror buyum, yegulik yoki o'yinchoqdan foydalaniladi.

Bolani so'rashga o'rgatish- bunda bola yoqtirgan narsadan foydalaniladi.

a) 1-bosqich – dastlab bolaga so'ragan narsasi hech qanday talablarsiz beriladi. So'ngra bola hech qanday rasmi bo'lmagan kartochkani defektologga beradi va xoxlagan narsasini oladi. Bola talabni tushunmasa unga yordamchi “farishta” ko'maklashadi.

b) 2-bosqich – bola hech qanday rasmi bo'lmagan kartochkani defektologga uzoq masofadan topib olib kelishi kerak. Evaziga o'zi xoxlagan narsasini oladi.

c) 3-bosqich – bola o'zi xoxlagan narsani rasmi tushirilgan kartochkani defektologga berishi kerak. Shundan keyingina shu narsani oladi.

d) 4-bosqich – bola o'zi xoxlagan narsani rasmi tushirilgan kartochkani olib keladi bu paytda defektolog bolaga teskari qarab turadi bola kelib defektologni orqasidan chaqirishi kerak bo'ladi. Shundagina o'zi xoxlagan narsasini oladi.

Izoh: yordamchi “farishta” bu bola harakatlarini uni orqasidan turib nutqsiz boshqaruvchi shaxs.

Bolani jetonga o'rgatish.

Jarayonning borishi:

-bolaga darsda otirgan o'quvchi rasmi tushirilgan kartochka namuna sifatida ko'rsatiladi va ogohlantiriladi;

“sen bir oz o'ynaysan, keyin dars”

-ogohlantirish 3 marta amalga oshiriladi. Birinchi ogohlantirishda 3 minut, ikkinchi ogohlantirishda 1 minut, uchinchi ogohlantirishda esa 15 sekund kutiladi;

3 ogohlantirishdan so'ng "Endi dars" deb bola stolga o'tgaziladi. 10 ta jeton birma bir qo'yiladi.

-jetonlar tugagach tanaffus berilib bola stoldan turgaziladi. tanaffus qongiroqcha rasmi aks etgan qogoz orqali tushuntiriladi. "sen dars qilding, endi tanaffus"

Eslatma: har bir dars oxirida ragbatlantirish uchun bola yoqtiradigan buyum yoki yegulik beriladi. Bu uni darsga yanada qiziqtirishga yordam beradi. dars boshlangach esa ragbat uchun berilgan narsa olib qo'yiladi.

2. Bolada taqlid munosabatini shakllantirish.

Dars ikki xil usulda olib boriladi:

a) nutqsiz – defektolog bolaga turili harakatlarni unga taqlid asosida bajarishga undaydi bunda har bir harakat oldidan "bajar" buyrug'idan foydalanadi.

Masalan

- Chapak chalish;
- Qo'lini ko'tarish;
- Taqillatish;
- Burnini ushlab;
- Boshini ushlab;
- Barmoqlarini bir-biriga tekkazish;
- Ko'zini ko'rsatish;
- Sakrash;
- Oyoqlarini to'ppilatish;
- Qo'llarini bir biring ustidan aylantirish kabi harakatlar.

b) nutqli usul – o'qituvchi bolaga harakatlarini unga taqlid asosida bajarishga undaydi.

Bunda u harakatlarni nomlaydi:

- chapak chal
- qo'lingni ko'tar
- taqillat
- burningni ko'rsat
- qulog'ingni ko'rsat
- ko'zingni ko'rsat
- boshingni ko'rsat
- aylan
- o'rningdan tur
- o'tir... kabilar

Har bir to'gri bajarilgan harakat uchun bittadan jeton qo'yiladi .10 ta jetondan so'ng tanaffus beriladi .

3.Moslarini birlashtirish va guruhlashni o'rgatish bosqichi .

Moslarini birlashtirishni o'rgatish 3 usulda olib boriladi;

1.Mos ranglarni birlashtirish

-bunda 10 xil rangli doirachalar 2 tadan kesib tayorlab olinadi.Stolga 10 xil rang terib chiqiladi .Ularning jufti defektologning qo'lida bo'ladi.

-defektolog ranglarni bitta –bitta bolaga beradi. Bola rangni mos rang ustiga qo'yishi kerak.

-Bola bajara olmasa defektolog yordam beradi.

2.Mos sonlarni birlashtirish.

- bu usul ham yuqoridagi usul kabi amalga oshiriladi.0 dan 9 gacha sonlar 2 tadan tayorlab olinadi .Bola bir xil raqamlarni ustma ust qo'yishi kerak.

3.Mos harflarni birlashtirish. Bu usul ham yuqoridagi usullar kabi amalga oshiriladi.

Eslatma ; yuqoridagi usullar bolaga rang , harf yoki son o'rgatish uchun emas balki oxshashlikni topishni o'rgatish uchun amalga oshiriladi.

Guruhlashni o'rgatish.

Bolaga guruhlashni o'rgatishda turli buyumlar to'plamlaridan foydalaniladi.

Masalan; qoshiqlar to'plami, sanchqilar to'plami ,taroqlar to'plami , stakanlar to'plami ,qalamlar to'plami , ruchkalar to'plami kabi.

- Dastlab 2 xil buyum to'plamidan foydalaniladi.

- Stol ustiga 2 ta oq fon qo'yiladi.buyumlar to'plamidan birma bir beriladi .Bola 2 xil buyumlar toplamlarini 2 ta fonda ajratishi kerak.

- Agar vazifani bajarishda xatolikka yo'l qo'yilsa defektolog yordam beradi .

- Buyumlar guruhlari 5 tagacha ko'paytirib boriladi.

Eslatma; bolaning bilish darajasidan kelib chiqib birdaniga 3,4,5 tagacha buyumlar to'plamidan foydalanish mumkin.

4.Yozish ko'nikmalarini shakllantirish bosqichi.

Bu bosqich ham o'z ichiga yana 4 bosqichni ichiga oladi:

1.Chiziq ustidan yozish .

- bunda oqituvchi bolaga turli shakllarni cizib beradi .Bola chiziqlar ustidan yozib chiqishi kerak bo'ladi. Ishni mustaqil bajarmaguncha defektolog bolaga yordam beradi.

Xulosa o'rnida autizm sindromli bolalarning ota –onalari bilan so'rovnoma o'tgazishdan maqsad ulardagi autizmga mos belgilarni aniqlashdir. Bunda ota-onalar 4 ta yo'nalish bo'yicha berilgan savollarga ha ,yo'q, ba'zida deb javob berdilar, natijalar esa hisoblab chiqildi. Natijalarga kora 15 ta bola ichidan 5 tasi yengil darajadagi autizm sindromi, 8 tasida o'rta darajadagi autizm sindromi, 2 tasida og'ir

darajadagi autizm sindromi belgilari mavjud ekani aniqlandi. Lekin shuni unutmash kerakki birgina so'rovnomaning o'zidayoq bolaga umumiy xarakteristika berib bo'lmaydi. shunga tayangan holda biz keying ishimizni bolani erkin muhitda kuzatishga harakat qildik. buni uchun biz natijalari turlicha bo'lgan 3 ta bolaning o'ziga hos harakatlarini kuzatib bordik va kuzatuv natijalarini qayd ettik. Natijalarga ko'ra ularda umumiy belgilar va shu bilan birga o'ziga xos hatti -harakatlar kuzatildi. Ulardagi umumiy belgilarga ko'zga qaramaslik, atrofdagilarga be'etiborlik, o'z ismiga reksiyaning kamligi, o'yinchoqlarni to'g'ri o'ynamaslik, ma'noli nutqning yo'qligi, o'z olamida sayr qilish kabi belgilarni oldik. Demak autizm sindromli bolalarda yaqqol ko'zga tashlanadigan jihat bu atrof-muhit bilan aloqaning yo'qligi hisoblanadi. korreksion –tarbiyaviy ishlardan ko'zlangan maqsad ham avvalo ularni ijtimoiy muhitga qo'shish va o'z qobig'idan chiqarishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т.: “Ўзбекистон”, 1992 й.
2. Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"ги Қонуни. Т.: "2020 й. [хтпс://www.lex.uz/asq/16188](http://www.lex.uz/asq/16188)
3. Ўзбекистон Республикасининг « Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни. Т.: 2008 йил.
4. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjan. "METHODS OF STUDYING THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF MENTALLY WEAK STUDENTS OF Q HOME CLASS ON THE BASE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES."
5. O'gli, Nabiye Ravshanjan Shavkatjon. "Methods of studying the educational activity of mentally weak students of Q home class on the base of innovative technologies." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 21-25.
6. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "INTELEKTIDA NUQSONI BO'LGAN O'QUVCHILARNING XULQ-ATVORINING O'ZIGA XOSLIGI." (2023): 140-145.
7. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "TA'LIM JARAYONIDA AUTIZMLI FARZAND TARBIYALAYOTGAN OTA-ONALAR BILAN ISHLASH USULLARI." (2023): 128-132.
8. Shavkatjon o'gli, Nabiye Ravshanjon. "CONDUCT A CULTURE OF STUDENTS WHO ARE DEFICIENT IN INTELLIGENCE THE WAY OF THE FORMATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 551-557.
9. Nabiye, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA

TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.

10.Nabiyev, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.

11.Shavkatjon o'g'li, Nabiyev Ravshanjon. "Boshlang 'Ich Sinf Aqli Zaif O 'Quvchilar Nutqini O 'Stirish." *Research And Education* 1.1 (2022): 263-267.

12.Ogli, Nabiev Ravshanjon Shavkatjon, and Quchqorova Farida Erkin Qizi. "Features of the Higher Nervous Activity and Psychic Processes of Students with Intellectual Deficiencies." *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching* 19 (2023): 146-151.

13.Nabiyev, R. Sh. "MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATI XUSUSIYATLARINI O 'RGANISH METODLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 129-134.

14.Ogli, Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon, and Ortiqboyeva Parizoda Ismoiljon Qizi. "Families of Children with Defects in the Development of Pedagogical-Psychological Work." *Journal of Pedagogical Inventions and Practices* 19 (2023): 143-146.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги 4947-сон Фармони.

16. Сборник материалов ИИ научно-практической конференции с международм участием «Семья особого ребенка» (19 ноября 2020 г., г. Москва)

17. Ауталипова У.И. Психолого-педагогические проблемы в воспитании детей дошкольного возраста в условиях семьи. В сб. мат-лов межд.конф.

«Новие подходи и пути обучения, воспитания, коррекции и интегратсии детей с проблемами в развитии». Бишкек, 1998.

18. Васильева, А.К. Структура семьи. // А.К. Васильева М.: Педагогика, 1988. – 164с.

19. Венгер, Л.А., Домашняя школа. // Л.А. Венгер М.: Просвещение, 1994. – 352с.

20. Воспитание и обучение детей во вспомогательной школе./Под ред. В.В. Воронковой. М.: Школа – Пресс, 1994. – 190 с.